Hogyan taníthatunk a természet kegyetlenségéről?- A sötét ökológia pedagógiája

Vályi Péter[1]-Varga Attila[2]

[1]Eszterházy Károly Egyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola
[2]Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai Pszichológiai Kar , Ember-Környezet Tranzakció Intézet

Az ökológiai válság nyomán kibontakozó jelentésválság

Miként erre a kortárs filozófia (mint a valóság értelmezésével-újrakeretezésével kísérletező tudományág) felhívja a figyelmet, a globális ökológiai válsághelyzet, nemcsak magában hordozza, mint lehetőséget, hanem szükségszerűvé is teszi a jelentéseink (fogalmaink, koncepcióink), világképünk ismételt felülvizsgálását (Horváth, Lovász, Nemes 2018). Az analízis, fogalmaink antropocentrikus mivoltára történő kreatív és kritikai reflexiót jelent. A sötét ökológia filozófiai olvasatában fogalmaink nemcsak felülvizsgálandók, hanem egyenesen meghaladásra várnak (Morton 2007, 2016). Az ökológiai-, klimatológia-, humanitárius válság ugyanis nyilvánvalóvá tette, hogy az antropocentrikus világképünk, illetve az abban létrehozott dichotómiák, koncepciók a jövőben fenntarthatatlanok. A filozófia ezen képviselői a valóság autonómitását hirdetik, amely a pozitivista, korrelativista tudományos meggyőződéssel ellentétben nem tárulkozik fel az emberi megismerés számára a maga totalitásában (Harman 2002, Mellisaux 2006). Ebből adódóan az olyan általános jelentéssel felruházott fogalmaink, mint az ökológia, vagy természet is újragondolásra várnak, hiszen nem kizárt, hogy azok szűk, antropocentrikus értelmezése áll a szükséges ökológiai gondolkodás útjában (Morton 2010, 2018).

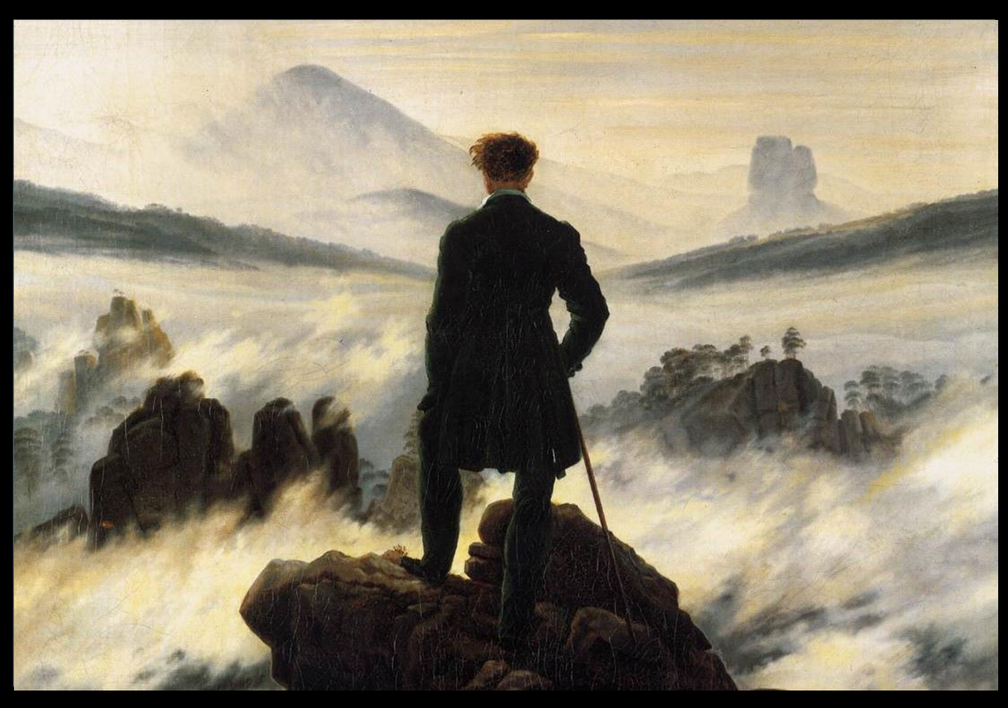

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Caspar_David_Friedrich_-_Der_Wanderer_%C3%BCber_dem_Nebelmeer.jpg

Forrás: https://www.pxfuel.com/en/free-photo-elsyg (A tanulmány társszerzője által módosítva.)

A Nagy Másik: Természet

Azt, hogy miképpen vélekedünk a természetről, eredendően a mindenkori kultúra befolyásolja, amely önmagához viszonyítva feltölti azt tartalommal, keretrendszerbe helyezi azt, létrehozva ezzel a Természet koncepcióját, tehát a Nagy Másikat. Timothy Morton kortárs esztéta, filozófus szerint a nyugati társadalmakban a Természet (Morton után T-vel, hangsúlyozva annak természetellenességét) mindig is problémát jelentett a kultúra számára (Morton 2007). Az a Természetkép, vagy Természet idea, amely jellemzően alanyát, vagy a vágy tárgyát képezi a XX-XXI. századi környezeti etikák, természetvédelmi mozgalmak narratíváinak, a XIX. század romantika hagyatéka. Ezen etikák, mozgalmak premodernitásba, lokalitásba, egyfajta „visszatérésbe" vetett hite alapján Morton megállapítja, hogy a Természet, mint örökség a XXI. században ironikus módon a modernitás üldözésére esküdött fel (Morton 2010). Az örökség indukálta szemléletmód a passzív természetben, annak esztétikájában a zavartalan harmóniát, a szépség és a tisztaság megtestesülését tételezi, amely kontradikciója az ember alkotta társadalomnak, kultúrának, tehát a szintetikusnak, tisztátalannak.

A Természet hiánya, a sötét ökológia

Morton a Természet mélyen antropocentrikus és romantikus koncepciójának a száműzésére szólít fel, amellett érvelve, hogy a Természet idealizált fantáziája gátolja az ökológiai válság, vagy a soron következő hatodik tömeges kihalás működésének és következményeinek a megértését (Morton 2010). Értelmezésében az ökológia egy cirkuláló sokaság formájában írható le, amelyben a feltűnés és az eltűnés, tehát az élet és a halál egymástól elválaszthatatlanul, folyamatosan jelen van. Az emberi szándéktól független, vagy azzal ellentétes történések egyfajta akaratot, az emberi cselekvő- és megismerőképességet messze meghaladó ágenciát feltételeznek (Morton 2010). Ebben a megközelítésben az ökológia fogalma sötét és melankolikus árnyalatot kap, amely eredendően hordozza a gyászt és elmúlást, az ismeretlenséget, gonoszságot mint létmodalitást, amely nem az azt szemlélő szubjektumból vetül kívülre, hanem eleve adott, mint időtlen immanencia (Horváth, Losoncz, Lovász 2019). Morton sötét ökológiája, amely élet és halál között lebeg, leírása alapján furcsa, barátságtalan, otthontalan, zombifikálódott, amelyben, ha van is hely a Természet számára, az már korántsem romlatlan, tiszta (Morton 2007). Morton anti-természete eleve fertőzött, amelynek szövetjeibe már beépültek a mikro-műanyagok, radioaktív izotópok. Miként fogalmaz nincs hova visszatérni, hiszen nem is volt modernitás előtti tiszta Természet, a Természet ugyanis értelmezhető felfoghatatlan katasztrófák sorozataként (Morton 2010). Ökologikus, tehát egymásra utalt, összekapcsolt létezőkként nem tehetünk mást, mintsem, hogy elfogadjuk saját ökológiánk működését, illetve megtanuljuk szeretni azt a maga kontingens formájában. A jövő csakis együttélés keretein belül képzelhető el, amely létezhet Természet nélkül, de nélkülünk és nem-emberi létezők nélkül nem (Morton 2007).

Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Environmental_education_(13873414535).jpg (A poszter társszerzője által módosítva.)

Forrás: https://www.needpix.com/photo/909656/nature-kids-outdoor-learning-frog-bullfrog-wildlife-environment-environmental-education (A poszter társszerzője által módosítva.)

Forrás: https://pixnio.com/hu/emberek/gyermekek/gyerekek-szabadido-erdo-kornyezetvedelmi-oktatas (A poszter társszerzője által módosítva.)

A sötét ökológia pedagógiai paradigmája

Kárász Imre egy történeti tanulmányában azt írja, hogy a környezeti nevelés, közel fél évszázados fennállása óta számos paradigmát élt meg, ennek függvényében a diszciplína a természet-, környezet-, végül fenntarthatóság pedagógiája címszavak mentén válik rendszerezhetővé (Kárász 2015). Századunkra a szakaszos linearitással ellentétben ezen irányzatok együttes jelenléte, azok variációi, továbbá számos egyéb alternatíva egyidejű működése a jellemző (Jickling et al. 2018, Deep Green Bush School 2018). Függetlenül a teoretikus és metodológiai sokszínűségtől, antropocentrizmus vonatkozásában mindezen pluralisztikus koncepciók azonosságot mutatnak. Az oktatásnak és nevelésnek, stimulációnak, vagy érzékenyítésnek az egyik legfőbb célja olyan gyermekek nevelése, akik saját felelősségük és cselekvési képességük tudatában felismerik a természet és környezet önmagában vett értékét, amely mentes az ahhoz fűződő emberi érdektől, továbbá képesek is megóvni azt a fenntarthatóság jegyében. A sötét ökológia fent hivatkozott filozófiai törekvése olvasatában mindez az, amit az úgynevezett „negatív antropocentrizmus" megtestesít (Horváth, Losoncz, Lovász 2019). Az ember, mint kulturális cselekvő a maga speciális, mindössze önmagára szabott képességei jóvoltából képes felmérni a globális környezet állapotát, továbbá annak igényeit (amelyek ebben a megközelítésben megnyilvánulnak számára a maguk totalitásában), így azoknak megfelelően a gondoskodó pozíciójából képes megóvni azt. A Morton által vázolt sötét ökológia, mint gondolatkísérlet miként elveti a Természet koncepcióját, úgy a kívülre helyezkedés, vagy problémáról való leválás lehetőségét sem teremti meg a „romantikus széplélek" számára (Morton 2007 81.o). Az ember és az emberi faj, mint ökologikus értelemben hálózatos létező, része ennek a problémának (Morton 2007, Morton 2016, 2018).

Konklúzió

Morton azt írja, hogy a sötét ökológus elfogadja az elmúlást, amelyben léteznie kell, sőt megtanulja szeretni azt a maga összes iszonyatával, negatívumával együtt (Morton 2007). Ebben a melankolikus öko-etikában a pedagógus és tanuló együttesen is tehet erre kísérletet. A sötét ökológia egy olyan pedagógiai paradigma lehetőségét veti fel, amely befelé figyelésre, hezitálásra, a dolgok működésének mélyebb megértésére szólít fel az azonnali cselekvés helyett. A megismerés-tanulás kiemelt helyet biztosít a kontingencia, tehát véletlenszerűség számára, tudatosítva ezzel azt a tényt, hogy a tárgy vizsgálatának módja (mennyiségi, minőségi, esztétikai) befolyásolja a tárgyról megszerezhető információkat. Az asszimetria jegyében ez a pedagógiai paradigma elfogadja azt a tényt, hogy a valóság nagyobb kiterjedésben létezik, mint azt az arról visszaverődő jelenségek mutatják. A sötét ökológia elmélete nemcsak teret enged a misztifikálásnak, hanem tudatosan kihasználja a mitológia alkotás lehetőségét, ezzel a valóságról alkotható szuverén olvasatok-ismeret konstrukciók számát jócskán megnövelve. Ennek jegyében egy szélsőségesen szubjektív konstruktivista, Nahalka Istvánt gondolatai mentén, radikális konstruktivista felfogásnál is szélsőségesebb alapvetésű pedagógia képe bontakozik ki (Nahalka 2013), amelyben a sötét ökológia folyamatos dialógusra, azok kiértékelésére készteti a pedagógust és a tanulót. A környezetpedagógia célja ebben a keretrendszerben nem a Természet fantáziájának a megóvása, hanem az alkalmazkodás képességének az elsajátítása, ami a személyiség önkonstrukciója mentén mehet végbe.

A fenntarthatósággal foglalkozó pedagógusként fontos, hogy tisztában legyünk a természettel kapcsolatos gondolkodásmódunk féloldalúságával. Meg kell találnunk azokat a témákat és módszereket, melyekkel úgy tudjuk megismertetni tanítványainkkal a természet sötét jellegzetességeit, hogy az eredmény ne lehangoltság és cselekvésképtelenség legyen. Amennyiben mi nem tudatosítjuk diákjainkban a természet sötét oldalát, sajnos megteszi a természet maga, amint ezt a koronavírus járvány napjainkban bizonyítja. Ha nem készítjük fel tanítványainkat a természet sötét jellegzetességeivel való találkozásra, sokkal kisebb az esélye annak, hogy olyan fenntartható társadalmat tudjunk kialakítani, amely képes megtalálni az egyensúlyt a természet támogató, segítő vonásainak használata és a pusztító oldalai elleni védekezés között. A sötét ökológia fentebb vázolt gondolatai elméleti inspirációt jelenthetnek, de a pedagógustársadalom feladata e gondolati keretek gyakorlati tartalommal való megtöltése. Ez az munka még előttünk áll, további munkáink ebben az irányba fognak elmozdulni.

EGER 1774
ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM

Támogatás: …

elte | ppk
Ember–Környezet Tranzakció Intézet